

**D. D. Emanuelis Gonzalez Tellez, In Inclyta Salmanticensi
Academia Collegii Majoris Conchensis Alumni, &
antiquioris vespertinæ Sacrorum Canonum Cathedræ
propriarii Interpretis; in Pinciano Sanctæ ...**

Additis Notis uberioribus ab Historia, & Chorographia

Complectens Librum Qvartum

González Téllez, Emanuel

Francofurti Ad Moenum, 1690

Titulus IX. De conjugio servorum, vel disparis conditionis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-74533](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-74533)

Glossa *in d. e. quod, verbo Nubat.* quæ textum illum accipit de sponsa de præsentibus nondum cognita, & per consequens de matrimonio rato tantum, quod dissolvi potuit Pontificis autoritate. Glossam sequitur Basil. lib. 7. de *matrim. c. 52.* qui docet, quod licet autoritate Episcopi simile matrimonium dissolvi nequeat, quia cum olim ambigeretur, an sicut sponsalia de futuro, ita & matrimonium ratum per supervenientem infirmitatem dissolveretur, in Concil. Aurelian. *can. 11.* ita cautum fuit: *Matrimonia contracta, infirmitate accedente, nullâ voluntatis contrarietate solvantur; tamen Pontifex potest hujusmodi matrimonium dissolvere.* Sed hanc Glossâ sententiam refellit P. Gregorius *in c. 1. de spons. n. 27.* ex eo, quia sponsa de præsentibus habetur ut vera uxor, quæ relinquit, aliâ superinductâ non debet, *cap. penult. de spons. c. 1. de sponsa duor.* Quare his omisissis verius dicendum est, Gregorium *in d. c. quod proposuisti,* agere de muliere, quæ inventa est ita arcta, & inutilis matrimonio, ut cognosci à viro non possit propter ægritudinem, quam ignorabat maritus tempore, quo matrimonium contraxit, quia eo casu matrimonium nullum est, *c. 1. de frigidis & malef. ubi dicemus.* Quo modo etiam accipiendus est Stephanus Papa II. in responsis datis cum esset in Carisiaco villa, relatis *tom. 17. Regie editionis, ubi c. 2.* ita ait: *Si quis se in conjugio copulaverit, & uniceorû contigerit ut debitum reddere non possit, non liceat eos separare, nec pro alia infirmitate, excepto si demonii infirmitas, aut lepra macula super venerit. Ceterum si ab his duabus infirmitatibus liberi fuerint, invicem conjuncti unus alteri servitium exhibeat. Et can. 9. ibi: Si sanus vir leprosam duxerit uxorem, & postmodum ei super veniat lepra, postpositâ negligentia tales separantur, ne concepti*

fili lepra macula pollutantur. Si autem infirmitas illa superveniret matrimonio jam consummato, nullo modo posset dissolvi, *c. si uxorem 32. q. 7.* ita textum illum acceperunt Bellarminus *lib. 4. de R. Pontifice, c. 13.* Balboa *in cap. gaudemus, de divorciis, P. Gregorius in d. c. 1. de sponsal. n. 27.* quo casu accipi debet Canon 16. Concilii Compendiensis, ibi: *Si vir leprosus mulierem habeat sanam, si vult ei donare commatium, ut accipiat virum, ipsa si vult, accipiat, similiter & vir.*

Ex suprâ traditis exponendus est canon S. Timothei. relatus à Theodoro Balsamone *fol. 1066.* in hæc verba: *Si alicujus uxor spiritu corripitur, ut ferreos etiam compedes, & manicas gesserit, vir autem dicat, non possum continere, & velit aliam accipere, debet ne aliam accipere, an non? Resp. In hac re quidem adulterium intercedit, nec invenio quid de ea re respondeam; spirituali tamen sententia non debet.* In quibus verbis expressè docet Sanctus, comiti adulterium ab eo conjuge, qui ob infirmitatem alterius secundas nuptias contraxit. Difficile tamen est, quod dicit Sanctus, tantum ex spirituali sententia cum nubere non debere. Sed respondendum est, Sanctum Timotheum respondisse ad constitutionem Leonis Imperatoris *in Novel. III. & 112.* ubi permittitur marito post tres annos dimittere uxorem perpetuâ infantiâ laborantem, aliamque accipere. Similiter & uxori post quinque annos. Harmenopolus *lib. 4. Promptuarii.* Unde S. Timotheus non secundum jus civile, & sæculare, cum juxta illud eo casu divorcium permittitur; sed juxta sacros Canones rectè Sanctus dixit ex spirituali sententia, id est juxta sacros canones, & Ecclesiæ leges, adulterium committi: docuit Theodorus Balsamon *in notis ad ipsum canonem.*

IO.
Exponitur
locus Timothei.

TITULUS IX.

De conjugio servorum, vel disparis conditionis.

CAPUT I.

Adrianus Papa (a) *Salzburgerensi Archiepiscopo.*

DIGNUM est, & à rationis tramite non discordat, quod ea quæ dubietatis in se videntur scrupulum retinere, ad Apostolicæ Sedis judicium referantur, ut inde Christi fideles in dubiis certitudinem se gaudeant invenire, unde noscuntur magisterium fidei suscepisse. Tua verò fraternitas de servorum conjugiiis, quæ invitis & contradicentibus dominis contrahuntur, quid fieri debeat, Apostolarum nostro, si bene meminimus, requisivit. Super quo tibi diximus taliter respondendum. Sanè juxta verbum Apostoli, prout tua discretio cognoscit, in Christo JESU neque liber est, neque servus, qui à sacramentis Ecclesiæ sit removendus. Ita quoque nec inter servos matrimonia debent ullatenus prohiberi. Et si dominis contradicentibus, & invitis contracta fuerint, nullâ ratione sunt propter hoc ecclesiastico judicio dissolvenda. Debita tamen & consyeta servitia non propter hoc sunt minus propriis dominis exhibenda.

NOTE.

NOTÆ.

1. (a) *Salzburgenſi.*] Ita legitur in prima collectione, *ſub hoc tit. c. 1.* poſt Concil. Lateran. p. 45. c. 7. habetur, *Eborardo Saleberg.* in hac ſexta collectione legitur, *Sancteburg.* Cujac. in præſenti exiſtimat legendum eſſe, *Eborardo Salzburgenſi.* ſed omnibus his lectionibus omiſſis, legendum eſt, *Eberbardo Salisburgenſi.* Salzburgum enim, ſeu Salisburgum, eſt civitas Germaniæ, à Latinis Juvania dicta: eam Atila Hunnorum Rex deſtruxit, & Robertus Rex reſtauravit anno 580.

Ex quinque Episcopatibus Bavariæ Salzburgenſis primus eſt, immò ejus Eccleſia in Metropoli erecta fuit, quam rexit ex anno 1147. uſque ad annum 1164, Everardus Comes ab Hiltpoſteim, Abbas Biburgenſis, pauperum pater, ut refert Bucelinus *rom. 1. Germania ſacra, fol. 43.* unde per conſequens deducitur, auctorem hujus textus fuiſſe Adrianum ordine quartum, qui antea Nicolaus Haſtfracus dicebatur, natione Anglus, ordinis S. Rufi Abbas 4. creatus Pontifex die 4. Decemb. anno 1154. floruitque uſque ad annum 1199.

CAPUT II.

Alexander III. *Priori & Præpoſito (a) Mortarienſi.*

Propoſuit nobis mulier latrrix præſentium, quod cum vir ejus cum ea diutiùs permaniſſet, notam ei conditionis objecit, aſſerens eam eſſe ancillam, quam liberam eſſe credebat cum eam duxit in uxorem. Cum autem in præſentia venerabilis fratris noſtri (b) Aſtenſis Epifcopi hujusmodi negotium tractaretur, mulier, quia ibi gravari timebat, ad noſtram audientiam appellavit. Quia igitur tam eam, quam viro ſuo veniente, poſt aliquantulum moram præſatus vir inconcuſſa lite reſceſſit: d. v. p. A. ſ. p. m. quat. cum propter hoc fueritis requiſiti, partes ante veſtram præſentiam convocetis, & veritate ſuper his diligenter inquiſiti, ſi vobis conſtiterit, quod idem vir cum præſata muliere, poſtquam illam audivit ancillam, carnalem habuerit conſuetudinem, ipſum monere curetis, & appellatione remotâ diſtrictè compellere, ut eam ſicut uxorem accipiat, & maritali cura pertractet: ſi verò aliter fuerit, cauſam diligentius audiatis, & eam ſine favore & gratia perſonarum, ſublato appellationis remedio, infra duos meſes ſine canonico terminetis. Ita tamen quod ſi ſententia divortii inter eos data fuerit, mulieri pecuniam, quam præſato viro (c) pro dote conceſſit, ſicut juſtum fuerit, reſtitui faciatis.

NOTÆ.

1. (a) *Mortarienſi.*] Ita etiam legitur in prima collectione, *ſub hoc tit. cap. 2.* pro cujus inſcriptionis expoſitione ſciendum eſt inter congregationes canonicorum regularium ordinis D. Auguſtini, non inferiore eſſe congregationem Mortarienſem ſanctæ Crucis. ita dictam ab oppido Mortario, ſive Mortaria: quod oppidum apud Inſubres eſt in planitie, quæ Papienſem Comitatum à Novarienſi diſterminat, à ſylvis & nemoribus, Sylva bella olim nominatum, ſed poſt cladem à Deſiderio Rege Longobardorum acceptam, qui cum Carolo Magno de ſumma Regni certans, ibidem exercitu cum regno amiſſo, captus cum filio & interfectus, regno Longobardorum finem dedit, Mortario, ſive Mortaria deinceps nuncupatum. Prope dictum oppidum anno circiter 1080. ſedente in Pontificatu Gregorio VII. Adamus clericus Mortarienſis, vir religioſus, in ſuo prædio Eccleſiam in Dei hono-

rem, & ſanctæ Crucis magnificentiſſimam cum monaſterio ædificavit, ubi clericos ſecundum B. Auguſtini regulam viventes accivit, & poſtea varii Prioratus cum ſuis Eccleſiis illi attributi ſunt, ut latè refert Pennotus *lib. 2. hiſtor. canonic. regul. c. 46.* inter quas Eccleſias ipſius congregationis recenſetur Prioratus S. Mariæ apud Caſtrum S. Martini, civitatis Aſtæ, à nobilibus de Solario fundatus, nunc unitus monaſterio S. Mariæ Novæ, dictæ civitatis, cujus Priori & Præpoſito reſcribit Pontifex in præſenti, & de ipſo Prioratu plura adducit Pennotus *lib. 2. hiſtor. canonic. regul. c. 28. n. 4.*

(b) *Aſtenſis.*] Aſta, Ptolomeo teſte *lib. 3. cap. 1.* vulgò *Aſti* dicta, eſt civitas Liguriæ, ad Alpes Cotiæ ſita, cujus Epifcopus Majoranus dictus ſubſcripſit Concilio Romano ſub Hilario celebrato, ut refert Carolus à Sancto Paulo in *geograph. ſacra, fol. 62.*

(c) *Pro dote.*] Quia ubi non eſt matrimonium, nec dos, *l. final. ff. de condi. ſine cauſa.*

CAPUT III.

Urbanus III. (a) *Ariminenſi Epifcopo.*

Liçet ad ea, ſuper quibus noſ fraternitas tua conſulere voluit, te ſufficere arbitramur, quia tamen ad majorem certitudinem judicium noſtrum ſolicitudine paſtorali requiris: nos ad inquiſitiones tuas officii noſtri debito reſpondemus. Sanè ſuper eo, quod ex parte tua propoſitum nobis accepimus, an mulier poſſit eo prætextu divortium poſtulare, quòd vir, cum quo ſuæ conditionis ignara contraxit, ſervus monaſterii

naſteii proponatur, cum è contra idem vir patrem ſuum, cujus conditionem ſecundum (b) legem provincie ſequeretur, tempore mortis pro libero ſe geſſiſſe, & jam elapſo (c) decennio, nec patris, nec ſuo nomine ſe ſtatus controverſiam paſſum conſtanter affirmet, videtur nobis ratione temporis, & favore libertatis pro patre viri ſecuriter judicandum.

NOTÆ.

(a) **Ariminenſi.**] Ita etiam legitur in prima collectione, *ſub hoc tit. cap. 3.* ideſt, Ruſino Ariminenſis Eccleſie Præſuli, qui Cardiaalis tituli S. Praxedis creatus fuit à Clemente III. anno 1190. De Ariminenſi Italiae Diocèſi egi in *cap. licet, de procurat.*

1. (b) **Legem provincie.**] Longobardorum videlicet, ut rectè notavit Tancredus, in quorum legibus *lib. 2. tit. 12. l. 4.* ita legitur: *Si alius cuiuscumque aliam, aut libertam alienam uxorem tulerit, ſi filios ex ipſo coitu habuerit, patrem ſequantur, & ſint alii, cuius & pater eſt.* Quod lege ipſius provincie ſtatui potuit, quoniam contra rationem naturalem non eſt, ut vagè conceptus patris conditionem ſequatur, ſi certus eſt. Grotius *lib. 2. de jure belli, cap. 5. §. 29.*

2. (c) **Decennio.**] Non quia deſideretur decen-

nium poſt mortem patris, ut de ſtatu ejus agi non poſſit, quia ſufficiebat quinquennium, *l. 1. C. ne de ſtatu defunctorum:* ſed ne ipſe inquietari poſſit, quia favore libertatis inductum fuit, ut eà præſcribatur decem annis inter præſentes, & viginti inter abſentes, *l. ſi cum 16. §. Aristo, ff. qui & à quibus, l. 2. C. de longi tempor. præſcript. qua pro libert.* Unde audiri non debet Gloſſa in præſenti, quam ſequitur D. Ildeſ. Benitez in *cap. unico. n. 80.* de natis ex libero ventre, dum exiſtimat numerum hunc decennii in præſenti exprimi, quia ita contingit, non quia tam longum tempus in hoc caſu deſideretur; nam licet id verum ſit, ut de ſtatu defunctorum agi non poſſit, quia talis actio quinquennio præſcribitur, *diſt. leg. 1.* probat Pancirola *libro ſecundo variar. capit. 223.* tamen ut filius præſcribere poſſit cum bona fide libertatem, decennium deſideratur, ex ſuprà traditis juribus.

CAPUT FIN.

Idem (a) *Rateburgenſi Epifcopo.*

AD noſtram noveris audientiam perveniſſe, quod dil. f. n. G. tit. Sanctæ Mariæ trans Tyberim Preſbyter Card. Ap. Sedis Legatus, dil. filium nobilem virum R. militem à muliere quadam propter conditionis ſeparaverit errorem: ideoque fr. r. per Apoſtolica ſcripta mandamus, quatenus inquiras ſuper his diligentius veritatem: & ſi tibi conſtiterit: quod miles ipſe ignoranter contraxerit cum ancilla, ita quod poſtquam intellexerit conditionem ipſius, nec factò, nec verbo conſenſerit in eandem, propter quod à Card. eodem ab ejus fuerit conſortio ſeparatus, contrahendi cum alia libera concedas auctoritate Ap. facultatem.

NOTÆ.

(a) **Rateburgenſi.**] Ita legitur in tertia collectione, *ſub hoc tit. c. 1.* & legendum eſſe *Racesburgenſi*, docuit Cujac. *hic*, quæ Eccleſia eſt in Sclavonia, de qua agit Hermoldus Preſbyter *lib. 1. hiſtor. Sclavonia, cap. 78.* & qui ejuſmodi Hermoldi ſupplementum compoſuit, Arnoldus Abbas Lubecenſis, qui ſupplementum ipſum diſtavit Philippo Epifcopo Racesburgenſi.

COMMENTARIUM.

2. **EX** his tribus deciſionibus ſequens commu-
Concluſio
ratur
& probatur.
217.
niter deducitur aſſertio: *Matrimonium inter ſervos legitime contrahitur, citam in vitis Dominis, ſed ſi ingenuus per errorem ancillam ducat, vel è contra, conjugium nullum eſt.* Probant textus in *cap. 1. cap. ſi quis liber, cap. ſi quis ancillam, cap. ſi foemina, cap. ſi quis ingenuus, 29. q. 2. cap. illud, de præſumpt. Concil. Tribur. can. 38. Toletanum 9. can. 13. & 14. Matifcon. can. 10. ibi: Si ſervum & ancillam Dominus amborum in matrimonium conjunxerit, & poſtea liberato ſervo, vel ancilla, non poteſt redimi qui in ſervitio eſt, ideo matrimonia non ſolvuntur. Concil. Bayaricum apud Duigolingam*

can. 10. ibi: De eo, qui ſervum nobilem foemina habuerit in conjugium, & non præſervit, ita conſtituit, ut iterum libera eſſet, dimittat ſervum, & poſtea non redigatur in ſervitium, ſed eſſet libera. Concilium Wermerienſe temporibus Pipini, can. 13. Qui ſcu uxorem ſuam ancillam eſſe, & accepit eam voluntariè, ſemper poſtea permaneat cum ea. Conſonat lex 1. tit. 5. p. 4. Illuſtrant ultra congeſtos in præſenti, pluribus relatis, Fragoſo, p. 2. de regim. Chriſt. Reip. lib. 1. diſp. 1. §. 10. & p. 3. lib. 10. diſp. 22. §. 3. Balil. lib. 7. de matrim. cap. 42. cum ſequenti. Gentil. de nuptis lib. 3. cap. 3. Elpenceus ad epiftoſas D. Pauli, lib. 7. digreſ. cap. final. Cujac. in præſenti, & ad tit. C. de nupti. Vighellius in methodo juris can. fol. 464. Benedicſus Pinel. lib. 1. ſelect. cap. 4. Ant. Auguſt. lib. 3. emend. cap. 2. & lib. 10. in ep. tit. 25. Amaya lib. 2. obſerv. c. 1. n. 27. Petrus Gregor. lib. 2. part. tit. 4. c. 3. & lib. 3. tit. 21. cap. 3. & lib. 9. ſyntagm. cap. 12. Grotius lib. 2. de jure belli, cap. 5. n. 15. S. Raymundus lib. 4. ſumma, tit. 3. Torreblanca de jure ſpirit. lib. 2. cap. 7. ſect. 7. Savarus in notis ad Sidonum. 5. epif. 19. Corvinus in aphoriſm. juris Pontif. lib. 2. tit. 13. I. Dartis ad decret. in d. cauſ. 29. q. 2. Coſtanus de nuptis fol. 66. Cavedo tom. 1. deciſ. 150. Meſa lib. 3. var. cap. 1. Alceſſerra in præſenti.

Sed

3.
Traditur
ratio dubi-
tandi.

Sed pro dubitandi ratione in præsentem assertionem ita insurgo. Servorum conditio omnino abjecta, & miserissima est, quippe persona eorum est ignota, l. 4. ff. de capit. dim. l. nullo 7. ad leg. Cornel. de falsis, ut Cassiodorus scitè scribit lib. 6. var. cap. 6. ibi: *Quid enim prius inter servos faciunt jura publica, qui personam legibus non habent.* Et leg. quod 32. ff. de regul. juris, leg. servitutem 209. eodem, l. 36. §. 6. de condit. & demonstr. §. rebus, Instit. de injuriis l. 24. C. de adulteris. Occidi impunè poterant à dominis, leg. 1. §. 1. ff. de his qui sunt sui. Vulgariter tantum viginti aureis æstimabantur, l. 1. §. 5. C. de comm. servor. man. de quorum pretiis post Plinium epist. 19. lib. 3. & Marcellum Donatum ad Suetonium in Augusto, lib. 2. cap. 9. fol. mibi 231. videndus est Rodolphus Fornerius rerum quætid. lib. 4. cap. 2. & cap. 25. & quod turpius, jumentis & pecoribus comparabantur, ut fecit Cæjus in l. 2. §. 1. ff. ad l. Aquil. & Ulpianus in l. adiles, 38. §. causa, ff. de adil. edit. Pro merce eis Paulus utitur in leg. 1. §. 1. ff. de contrah. emptio. Edmundus Meritius curiosus juris indagator, lib. 2. observ. cap. 35. refert Senecam, qui dolens sic hujus humanæ naturæ jacturam miseretur: *Iterum crudelia, & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam jumentis utantur.* Quare ad pecudum similitudinem servorum græges dicuntur. Hillig. ad Donel. lib. 7. cap. 26. id ex Juvenale & aliis probat ex illo satyr. 12.

De grege servorum magna, & pulcherrima quoque Corpora, vel pueris.

Cum gregis nomen pecoribus propriè conveniat, l. plenum, §. sed si pecoris, ff. de usu & habitatione, l. servus 81. §. 1. ff. de legat. 3. Et pro corone Seneca offic. lib. 4. cap. 3. sic ait: *Si in mari jactura facienda est, equi ne pretiosi potius jacturam facias, an servuli vitis.* Unde inter eos connubium non dari certum est. Apud Hebræos id observatum fuisse constat ex cap. 21. Exodi; & similiter apud Romanos, apud quos tantum contubernia inter eos dabantur, ut docetur in l. servus, ff. ad l. Jul. de adul. l. 3. C. de incestis nupt. l. liberorum 220. ff. de v. f. l. 3. C. solut. matrim. l. Lucius 27. ff. de pign. l. Proculus 67. ff. de jure dot. l. si ancille. ff. de condit. & demonstr. l. plerumque 35. de adilit. edit. l. 4. C. de dolo, l. 3. l. de ancilla, C. de liber. causa. Paulus lib. 5. sentent. tit. 20. §. inter servos, leg. Thais 41. §. hæredes, ff. de fideicommiss. libert. l. questum 12. §. contubernales, ff. de fundo instruct. l. Stichus 20. ff. de alimentis. Novel. Justin. 12. & ipsi conjuges dicuntur contubernales, l. uxorem, §. codicillis, & §. concubina, de legatis 3. notat Laurentius Pignorius de servis pag. 14. observavit Amaya lib. 1. observ. cap. 12. n. 30. & filii eorum naturales, non legitimi dicuntur, l. denique 8. ff. de pignor. l. Lucius 78. §. 3. ff. ad Trebell. l. plerumque 35. ff. de adilitio edicto, l. adoptivus 14. §. idem, ff. de ritu nupt. l. cum proponas 4. C. de dolo, l. cum ancillis 3. C. de incestis, l. 3. l. de ancilla 26. C. de liber. caus. l. uxorem 41. §. codicillis, & §. concubina, ff. de legat. 3. l. questum 12. §. 33. ff. de fundo instruct. l. Stichus 40. ff. de alimentis, l. Julius Paulus 81. ff. de condit. & demonstr. l. Thais 41. §. hæredes, ff. de fideicommiss. libert. l. 4. §. 1. de in jus vocand. l. final. de jure delib. l. adoptivus 14. §. unde, de ritu nupt. leg. omnes 17. §. Lucius, de his que in fraud. credit. l. si ignorans 3. §. 1. Cod. solut. matrim. l. si servum 33. ad l. Aquil. libertinum 4. leg. D. D. Gonzal. in Decretal. Tom. IV.

ex libera 6. C. de suis & legit. Illustrant Ant. Augustinus lib. 3. emend. c. 2. Ant. Faber in juris prud. tit. 9. princip. 1. illar. 2. & 3. Institutiarii in princip. de nuptis, nam cum ad matrimonium desideretur voluntas, ut probavi in cap. cum locum, de spons. & mutua corporum traditio; in servis autem voluntas non detur, ex regula legis velle non creditur, ff. de reg. jur. nec etiam potestatem sui corporis habeant, ut ex diffinitione servitutis constat, quomodo ergo possunt in nuptias consentire, aut corpus suum alii tradere. Quare matrimonia à servis sine voluntate dominorum contracta ab Ecclesia non defenduntur, ut docetur in concil. Aurel. 4. can. 23. aliàs 24. ibi: *Quæcumque mancipia sub specie conjugii ad Ecclesiam confugerint septa, ut per hoc credant posse fieri conjugium, minime eis licentia tribuatur, nec talis conjunctio à clericis defensetur.* Cabilon. 2. can. 30. cap. fin. 29. quest. 2. D. Basilius ad Amphilocho. can. 42. ibi: *Quæ sine his, qui habent potestatem, sunt matrimonia, sunt fornicationes: nec ergo vivente patre, nec domino huius conveniant, sunt ab accusatione liberi, donec conjugio domini annuerint, tunc enim accipit firmitatem conjugium.* Quod & observatum fuisse apud Longobardos constat ex lib. 2. tit. 12. leg. 10. & 13. apud Gallos ex leg. Salica, tit. 14. §. 2. & in addit. 3. ad capitul. cap. 18. ibi: *Dicitur nobis est, quod quidam legitima servorum matrimonia potestati à quadam præsumptione dirimant non attendentes illud Evangelicum: quod Deus conjunxit, homo non separet, unde nobis visum est, ut conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos Dominos habeant, sed in uno conjugio permanentes dominis suis serviant, & hoc in illis observandum est, ubi legalis conjunctio fuit, & per voluntatem dominorum.* Ergo non recte in præsentem docetur, inter servos legitimum dari matrimonium. Accedit nam si vera esset ratio adducta in cap. 1. hoc tit. videlicet, quod nec liber, nec servus est à sacramentis Ecclesiæ removendus, sequeretur, quod nec à sacramento Ordinis arcerentur: sed tam juxta antiquos, quàm novos Ecclesiæ canones, servi ad Ordines sacros admitti non possunt, nisi prius à Dominis plenè manumittantur, cap. 1. ubi probavi, de servis non ordin. Igitur ratio ibi adducta à Pontifice sustineri non potest. Deinde secunda pars præsentis assertionis difficilis redditur ex eo, nam si error vitaret matrimonium, sequeretur illud etiam vitari propter errorem circa qualitates virginitatis, nobilitatis, seu divitiarum: sed talis error non vitat matrimonium, ut probant Covarr. in 4. 2. part. cap. 3. §. 7. numer. 8. Bronchorst. enantioph. cent. 3. assert. 3. Molina de justitia lib. 2. tractat. 2. disput. 352. Basilius lib. 4. de matrimon. cap. 22. Guzman. de verit. jur. verit. 17. per totam. Igitur nec error circa conditionem vitat matrimonium.

Adhuc tamen defensiva est præsentis assertio, pro cuius expositione scire oportet, quod etiam natura statu inspecto conjugium verum esse potuit inter servum & ancillam, quia ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali conjunctione; tamen jure civili inter personas servili nexui mancipatas contubernium esse, non matrimonium l. 14. ff. de ritu nupt. l. partum, Cod. de rei vind. l. 16. C. de postul. l. Severi, C. de Decur. l. cum ancillis 3. C. de incestis nupt. l. si ignorans 3. C. solut. matrim. l. 12. §. 33. ff. de instruct. legat. l. uxorem, §. codi-

4.
De conju-
gio servo-
rum ex ju-
re civili.

§. codicil. de legat. 3. Ulpian. in fragm. tit. 5. §. 1. No-
vel. 22. Justin. c. 10. ubi Cujac. Alciat. lib. 6. parerg.
cap. 16. Richard. ad Petron. Satyr. pag. 34. Immo
nec inter liberam & servum, vel è contrario, jus
civile connubium admittit; nam priori casu cum
mulier servili amore bacchata servo alieno se
immiscebat, post trinam denunciationem, denun-
tiantem domino. & aliis adminiculis accedentibus,
insimul cum bonis ipsius transibat in potesta-
tem domini servi. In hac tamen re, ut in aliis
plerisque juris, deterior fuit conditio foemina-
rum, quam masculorum, cum isti liberi ma-
nerent, mulier verò libera appetens impar servi
confortium, præmissis dictis denunciationibus,
ex Senatusconsulto Claudiano ancilla ipsius do-
mini efficiebatur, l. unic. C. Theodos. & Justin. de
SC. Claudiano, l. ultim. C. de servi fugit. §. ultim.
Instr. de success. sublaris, l. Lucius. ff. depositi, jun-
cto Cujacio ad tit. C. depositi, & lib. 21. observ.
cap. 16. C. Svaldus lib. 12. comment. Donel. cap. 22.
Lipsius ad Tacitum lib. 12. pag. 317. Pamel. ad
Tertul. lib. 2. ad uxorem. Et si servus Reipublicæ
erat, citra ullam denunciationem mulier, quæ
cum eo miscebatur, ancilla fiebat, Cujac. lib. 6.
differem. Modest. in l. 11. ff. de accusat. in fine; non
è contrario liber homo, qui se ancillæ junxerat,
fiebat servus, l. si liber. C. de liber. caus. Legibus
Francorum præcis non habebatur dispar ratio,
immo servus fiebat, cap. 3. tit. 27. legis Satica,
ibi: Si quis Francus alienam ancillam sibi junxerit,
ipse cum eam servitio permaneat. Quod & jure
Gothorum observatum fuisse constat ex l. 4. tit. 2.
lib. 3. legum Visigoth. ibi: Si mulier servo alieno
se conjunxerit, aut in matrimonio sociaverit, con-
testetur ei tertio dominus servi presentibus tribus re-
sibus, ut ab hac conjunctione discedat, & post tri-
nam commotionem, vel contestationem, si separa-
ri noluerit, sit ancilla domino ejus, cujus servo se
conjunxit. Unde jure civili ancilla ducta ab eo,
qui illam manumittere poterat, manumissa cre-
debatur, ut matrimonium stare posset, l. si is qui
13. ff. de capt. §. eadem. Instr. quibus ex causis ma-
numit. authentic. de nuptiis, §. si vero; quam doctè
exponit Pinel. lib. 1. sect. c. 9. per totum. Inde lex
Julia adulterium non agnoscebat, nisi inter li-
beras personas, l. 6. in princip. de adult. l. 23. C. eod.
tit. l. Tutia 59. in princip. de manumiss. testam. l. ple-
rumq; 35. de adult. edict. l. 3. de incestis nuptiis, l. 41.
§. concub. ff. de legat. 3. l. Julius 81. de condit. & de-
monstr. l. 20. §. liber, de instrumento legato, l. 31. de
statu lib. l. 41. §. heredes, de fideicommiss. libert. l. 20.
de alim. legat. Suetonius in Jul. c. 42. Colamel.
lib. 1. de rer. inst. cap. 18. quippe indignum censebat
Augustus, contra majestatemque connubii esse,
justis, sacrisque nuptiis communes esse cum con-
tubernio servorum leges, sufficereque in servis
querelam violati contubernii, actione legis Aquil-
liæ, injuriarumve, seu judicio Prætoris de servo
corrupto, l. 23. in fine, de adulteris, l. 25. de inju-
riis, l. 29. C. eod. tit. l. 9. §. 1. de servo corrupto, l.
ultim. de officio Præsidis, Paulus 1. sent. tit. 12. §. 1.
Amplius eodem jure civili attentò connubium,
quod est jus matrimonii legitimi, Isidorus lib. 9.
orig. cap. 8. non dabatur nisi inter æquales cives
Romanos, aut inter eos, quibus jus connubii da-
tum erat, cum id nominatim concedebatur. Ci-
cero in Topi. Si mulier, cum fuisset nupta cum eo,
cui connubii jus non esset, nuncium remisit; quoniam
qui nati sunt, patrem sequuntur, pro liberis manere
nihil oportet. Ibidem Boëtius: Non omnibus, in-

quit, connubium erat cum Romanis, nec erant nu-
ptiæ jure contractæ, quæ non aut inter civem Roma-
num, civemque Romanam inibantur; aut cui Prin-
ceps, popululive civitatem, vel connubium per-
misset, eo scilicet modo, ut in potestatem paren-
tum liberi redigerentur. Seneca lib. 4. de benefi-
ciis, ibi: Promisti tibi filiam in matrimonium, post-
ea peregrinus apparuisti, non est tibi cum pere-
grino connubium. Ulpianus lib. 5. regul. Connubium
habent cives Romani cum civibus Romanis, cum La-
tinis autem & peregrinis ita, si concessum est. Li-
vius lib. 4. & 38. Campani cum eos SC. censors Ro-
ma censi coegissent. (nam antea incertum fuerat
ubi censerentur) petierunt ut sibi cives Romanas
ducere uxores liceret. Pari instituto libertinis
connubium cum ingenuis non fuit nisi ex benefi-
cio, ut in casu Phœcenia relato à Livio lib. 39.
Illustrat Alteserra de Ducibus lib. 3. c. 1. Ut pri-
mum verò Antonius Imperator omnes liberos
homines, qui in orbe Romano sunt, jure Roma-
næ civitatis donavit, l. in orbe. ff. ad municipalem,
omnibus, qui ad Romanum Imperium pertine-
bant jus connubii fuit. Prudentius lib. 2. contra
Symmachum.

--- Conveniunt nunc per genialia fulcra
Externi ad jus connubi: nam sanguine mixto
Textitur alterum ex genibus una propago.
Divus Augustinus lib. 5. de civitate Dei, c. 17. Hu-
manissime factum est, ut omnes ad Romanum Imper-
rium pertinentes societatem acciperent civitatis, &
Romani cives essent, ac si esset omnium, quod erat
antè paucorum. Carolus Sigonius lib. 1. c. 9. Co-
stanus de sponsalibus fol. 66. Idcircoque ingenuo-
rum cum libertinis nuptiæ jure antiquo impro-
babantur, ut ex Cicerone probat Lipsius ad Ta-
citum lib. 3. annal. Balduinus ad l. Juliam, & Pa-
pianam pag. 95. Hothomanus de ritu nupt. c. 2. ad fi-
nem. Et licet postea permitteretur matrimonium
cum libertinis, ne tot impedirentur matrimonia,
legibus Julia & Papia expressè cautum fuit ne
Senatores, eorumque liberi libertinas in uxores
ducere possent, l. lege 23. ff. de ritu nupt. Illustrat
D. Ramos ad l. Jul. & Pap. c. 3. n. 1. in Græcia au-
tem, Carthagine, & Apulia serviles conditiones
nuptias appellari constat ex Plauto in prolog.
Casina, ibi:

Quid istud est, serviles nuptiæ?

Servive uxorem ducerent, aut poscent sibi?

Novum attulerunt, quod sit nusquam gentium.

At ego ajo hoc fieri in Græcia, & Carthagini,

Et hic in nostra terra, atque in Apulia.

Majoreque opera ibi serviles nuptiæ

Quam liberales curari solent.

Notavit Grotius lib. 2. de jure belli, c. 5. n. 15. in
notis. Arnifeus lib. 1. de Repub. c. 3. sat. 8.

Hæc procedebant Cæsarum legibus. Porrò
si institutum divinum, & legem naturæ consuli-
mus, ubi neque servus, neque liber invenitur, de
lectu personarum insuper habito, jus connubii
& matrimonii omnibus impertitum fuit, parvi-
pensâ servitutis conditione, quam natura non
habuit, neque divina lex à conjugali excepit lege.
Quapropter jure canonico res longè aliter se
habet quàm jure civili, quia jus canonicum non
considerat statum fortunæ hominum, sed naturæ;
cùmque omnibus hominibus unus sit Deus, ita
unam existimat esse legem matrimonii inter in-
genuos & servos, c. 2. 29. q. 2. Unde Isidorus Pelu-
siota lib. 1. epistol. 471. ait: Servis tanquam nobis
ipsis utendus est; homines enim illi, nostri instar sunt;
anti-

anticipata quippe opinio, vel belli fortuna, vel vis armiarum eos in aliorum possessionem redegit: at revera omnes unum, atque idem sumus sive naturam, sive fidem, sive futurum iudicium spectamus. Deus enim unus est, cum quo omnes sumus unum genus, ac proles, ut ait Pindarus *od. 6. Nemeorum*: & saltem unum omnes in Domino sumus, sive dives, sive pauper, sive servus, sive liber, sive sanus, sive aeger, atque unum omnium caput, ex quo & omnia, Christus. Denique tam servorum, quam liberorum redimendorum gratia venit, eodem loco habens omnes præcepta sua servantes, quemadmodum & qui Jacob, tum ex liberis, tum ex servis progeniti sunt filii, omnes eodem jure fuere, ut dicit Justinianus Martyr *dialog. cum Tryphone*. Jus ergo canonicum considerans omnes homines æquales, & per consequens à natura liberos, ideo nec servum, nec liberum à sacramento matrimonii esse removendum censuit. Qua etiam ratione motus Imperator Alexius Comnenus in *novel. 9. de testibus*, quam refert Balsamon in *can. 85. Synodi 6.* cum audivisset matrimonia servorum fieri sine sacra benedictione, in caventibus dominis, ne servorum dominium ex ea causa amitterent, iussit ut benedictio adhiberetur: *Unus enim, ait, est Dominus omnium, una fides, unum baptisma: & quod ad fidem quidem attinet, domini, & servitutis differentiam non cognoscimus; omnes enim sumus ex aquo servi ejus, qui nos suo divino & vivifico sanguine redemit.* Unde non insubtiliter quaeri potest, cum attentio jure canonico matrimonium subsistat inter servos, & inter hominem liberum, & ancillam scienter illud contrahentes, an hodie si dominus in uxorem ducat ancillam, illi libertatem dedisse credatur, ut jure civili procedebat. Et videbatur, quod non, cum necessitas, quæ libertatis tacite inducendæ jure civili, ob ejus rigorem aderat, attentio jure canonico non vigeat. Nec videtur absurdum, quod eadem maneat conjux, & ancilla conjugis; quia etiam novum non est, quem esse filium, & servum patris, *ultima, ff. pro derelicto, l. ultima, C. communia de manumiss.* notant Glossa verbo *Patrem, in §. eadem, Instit. quibus ex causis manumitt.* Gamma *decis. 86. n. 1.* & etiam attentio jure antiquo civili uxores in maritorum manu, potestateque conveniebant. Ulpianus *in fragm. tit. 9. & latè probavi in c. non est vobis, de spons.* Verum adhuc credo justum æquumque esse, quod si dominus ducat in uxorem propriam ancillam, vel e contra, eo ipso censeatur libertatem elargiri. Et quod attinet ad dominam nubentem servo proprio, cum maritus sit caput uxoris, & cui uxor tenetur obedire, cur admitteremus maritum servum, & dominam uxorem, quo maritalis potestas infringetur? Itidem & maritus acquireret uxori, cum ipse aliàs rerum suarum dominus sit, *l. doce ancillam, C. de rei vind.* quæ & alia expensa à Viglio in *§. est iamen, n. 2. Instit. de hered. inst.* suadent, ne maritus servus maneat, quando domina eidem juncta est. E converso quoque dominus, qui propriæ ancillæ conjungitur, illi libertatem præsumitur elargiri, etiam attentio jure canonico, quo matrimonium cum ancilla sustinetur; nam maritus uxorem tractare debet ut sociam, *l. advers. 4. C. de crimin. expulat. heredit.* non verò habere ut servam. Deinde præsumetur prolem velle procreare legitimam, argumento legis *si quis qui 1. 3. C. de postum. r. vers.* & etiam eapacem luccessionis, *l. cum ratio 7. ff. de bonis damnat.* Accedit, nam maritus, & uxor una caro cen-

sentur, *c. d. b. tum, de bigamis, c. 1. de conjug. leprof.* Igitur non potest alter ex conjugibus ut servus alterius manere; & per consequens contracto matrimonio inter Dominum & ancillam propriam, libertas data creditur; quod apud nos decisum extat in *l. 1. tit. 13. l. 5. tit. 22. part. 4. defendit Pinel. lib. 1. select. c. 8. num. final.*

Secundæ patris hujus assertionis ratio provenit ex errore, qui adest circa conditionem conjugis: ex contracto enim matrimonio cum servo grandis injuria fit conjugi libero; læditurque bonum proles, quæ non poterit commodè nutrirī & educari, cum omnia, quæ servus acquirit, domino acquirat. Et tandem adveniat mutæ cohabitationi, quandoquidem servus debeat in domo domini habitare, & ab eo possit in remotas partes mitti. Accedit, quod error tollit consensum, quia fertur absolute in objectum existimatum, & ab alio avertit agentem omnino, *l. si per errorem, ff. de jurisdic. l. nihil tam contrarium, ff. de reg. jur.* quare error in corpore omnes vitiat contractus, *l. quod tamen 14. l. in venditionibus 9. ff. de contrabenda empt. l. inter 83. §. 1. l. continuis 137. §. 1. de verb. obl. Pichard. in §. 1. de emptione, & in §. 28. q. 11. de actionib. Donellus 4. comm. 16. ubi Olvald. ltr. A. Faber in l. 39. de minoribus, Donellus in d. l. 83. §. 1.* Unde justè Ecclesia statuit errorem conditionis servilis omnino irritare matrimonium: est tamen hoc impedimentum tantum juris positivi, quare apud infideles matrimonium cum simili errore celebratum, validum est, ut cum D. Thoma resolvunt *Rebellus lib. 3. de impediment. mar. q. 3. sect. 2. n. 13. pluribus relatis Sanch. lib. 7. de matrim. disp. 19. n. 16. Arrius de jure connub. cap. 3. sect. 3. qui, & alii de impedimentis matrimonii agentes, plura prosequuntur de hoc impedimento erroris circa conditionem.*

Nec obstat dubitandi ratio supra adducta, cujus prior pars procedit attentio jure civili, quo inspecto cum servi personam non habeant, & quoad jus civile pro nihilo reputentur, *l. quod attinet, ff. de reg. jur.* ideo non matrimonii, sed tantum contubernium contrahere valent. Nec obstat, quod dicebamus, servum voluntatem non habere, nec posse dominium sui corporis, quod non habet, in alium transferre. Nam licet voluntatem non habeat in omnibus his, quæ juris civilis sunt, & ex quibus domino præjudicari possit; tamen in his quæ sunt juris naturalis voluntate propria regitur: unde cum matrimonium sit juris naturalis, *§. jus naturale, Inst. de jure naturali, probavi inc. 1. de sponsal.* ideo etiam invitis dominis illud servi contrahere valent, præcipue cum exinde non lædatur dominica potestas. Deinde quia servus tradit corpus suum alteri conjugi, quantum satis est ad generationem filiorum; quod sufficit ad veritatem matrimonii, attentio juræ naturæ: nec hoc impediri potest à domino, quamvis non tradat illud plenarie, & pro omni tempore. Nec obstant auctoritates Concilii Aurel. 4. & S. Basilii; nam verum credo, primis Ecclesiæ sæculis matrimonia celebrata à servis, invitis dominis, Ecclesiam irritasse, ut expressè constat ex D. Clemente *lib. 8. constit. c. 34. ibi: Fidelis vir, aut femina servis copulati, vel separentur, vel ejiciantur.* Cum enim domini conquererentur, eo quod fraudarentur servorum ministeriis, ne crederetur Ecclesiam favere servis contra dominorum potestatem, pro tunc æquum Ecclesia existimavit, ut tantum cum dominorum voluntate matrimo-

6.
Traditur
ratio se-
cunda
partis.

17.
Dissolvitur
dubitandi
ratio.

nium contraherent; postea verò cum expenderetur, quod sicut dominus non potest impedire seruo suo quin liberè dormiat, & comedat, quia actiones ista sunt datæ à natura ad conservationem individui; ita non potest eum impedire, quin matrimonium contrahat, quia matrimonium est à natura institutum ad conservationem speciei; præsertim etiam cum servus per servitutem tantum amittat privata jura personalia, quæ ratione servitutis ad dominum transferuntur, non potest amittere jus contrahendi matrimonium, quia hoc potius est jus ipsius humanæ naturæ ad sui propagationem, quam jus naturale. Non me lateat Turrianum pro explanatione Clement. lib. 8. cap. 34. locum illum accepisse de separatione quoad thorum, non verò quoad vinculum: sed cum non satisfaciat prædictis auctoritatibus Basilii & Concilii Aurelian. traçta sententia defendenda est, quam probat Basil. lib. 7. de matrim. c. 42. Nec obstat argumentum, quod deducebamus à Sacramento Ordinis; nec inter Sacramenta Matrimonii & Ordinis à servis recipienda, duplex datur differentia: Prima, quia per susceptionem sacrorum ordinum mancipatur homo divinis obsequiis pro toto tempore; per matrimonium verò non obligatur reddere debitum, nisi congruo tempore. Secunda est, quod per susceptionem sacrorum ordinum obligatur suscipiens ad opera civilia naturalibus superaddita, in quibus dominus habet jus & potestatem; per matrimonium verò solum obligatur ad filiorum generationem, quod est opus naturæ, & non cadit sub domini potestate. Nec obstat alia difficultas contra secundam partem præsentis conclusionis adducta. Pro cuius solutione notandum est ex cap. univ. 29. q. 1. errorem posse quadrupliciter contingere in matrimonio: nam primò potest esse error personæ, ut quando Petrus existimat contrahere cum Maria, & est Joanna. Secundò est error conditionis, ut si existimet contrahere cum libera, & postea invenit esse ancillam. Tertio est error fortunæ, ut si existimet contrahere cum divite, & revera pauper sit. Quarto est error qualitatis, ut si existimet esse virginem, & est corrupta; vel quando existimatur pulchra, & est deformis. Deinde nota, quemlibet ex his quatuor erroribus posse ex parte subiecti esse duplicem, ut de ignorantia docuit D. Thomas 1.2. q. 6. art. 8. nam unus est error antecedens ad consensum, alter est error concomitans consensum, inter quos est duplex discrimen. Primum est, quod error antecedens est causa quare consensus habeatur, ita ut illo non existente, consensus non esset, ut si quis existimans ducere Mariam liberam, divitem, & pulchram, virginemque, illam ducat, non ducturus cognito errore: at verò error concomitans non est causa consensus, sed etiam concomitatur illum, ut etiamsi non esset talis error, nihilominus consensus esset: unde hoc genus erroris non inducit ad consensum, sed accedit consensui, ut quando Petrus existimans ducere Mariam virginem, & divitem, ducit illam, ita tamen ut idem profos faceret comperto errore, & veritate cognita. Secundum discrimen nascitur ex primo, & illud est, quod error antecedens facit consensum omnino involuntarium, error verò concomitans non reddit illum involuntarium, quamvis non faciat ipsum positivè voluntarium. His suppositis dicendum est, errorem circa personam, & conditionem omnino vi-

tiare matrimonium, ex traditis pro ratione dubitandi: errorem verò circa alias qualitates omnino accidentales non impedire matrimonium, quia quamvis omnis error antecedens reddat actum involuntarium, non tamen omnis error facit actum involuntarium simpliciter; sed ille solum, qui est circa substantiam actus, aut circa qualitatem requisitam ad ejus essentiam: ergo licet error circa accidentalia causet involuntarium secundum quid, hoc est circa essentiam actus, de quo fuit error, non tamen causat involuntarium simpliciter, ut latius docent Moralista de hoc impedimento erroris agentes, Guzman de verit. jur. d. v. r. 17. Gentilis de nupt. lib. 3. c. 3. Barb. lib. 2. v. 19. error enim in matrimonio dari potest circa personam, qualitatemve personæ. Error circa personam licet in aliis contractibus tantum ad accidentia pertineat, in hoc tamen contractu ad essentiam spectat, cum detur corpus pro corpore; idèò matrimonium irritat, tam inter fideles, quam infideles, cum errans non consentiat, nec ita deceptus cognita veritate non consentiret. Unde qui contraxit cum Titia, putans esse Seiam, nihil agit, c. univ. 29. q. 1. cap. tuanos, de spons. Error verò circa qualitatem, etsi sit antecedens, & det causam contractui, non irritat matrimonium, ut error divitiarum, vel pulchritudinis; nam eo casu non contrahit quis motus à causa tanquam à conditione, sed tantum motus ab illa tanquam à causa finali. Hurtado, & alii, quos referunt & sequuntur Trullench. de matrim. c. 9. d. b. 4. Leandret eod. tract. disp. 10 q. ult. Si tamen error circa qualitatem refundatur in errorem personæ, vitiat matrimonium, ut cum quis contrahit cum Maria ut cum filia Regis, quæ verè non est, quo casu matrimonium non subsistit, quæ doctrina tunc præcipue procedit cum fœmina erat adhuc contrahenti incognita; nam si quis intendat contrahere cum primogenita Titii, petatque ut ostendatur Petro amico, & non illa, sed alia monstratur, at tamen contrahat cum primogenita, valet matrimonium. Trullench. ubi supra, d. b. 3. Deinde si quis errat in qualitate, dum sub ejus conditione expressa contraxit, matrimonium non subsistit, ut: Contrahere te cum si es dives, aut nobilis, quo casu si conditio vera est, subsistit matrimonium; si falsa, nullum est: Trullench. dicto d. b. 3.

Sed præsentis assertioni primò obstat textus in cap. non omnis 32. q. 2. ubi sanctus Leo ad Rusticum Narbonensem scribens, ait: Non omnis cap non mulier juncta viro, uxor est viri, quia nec omnis filius omnis 32. heres est patri, nuptiarum autem genera inter ingenuos sunt legitima. Ex quibus verbis deducitur, matrimonia inter servos contracta, legitima non esse: ergo malè in præsentis docetur inter servos, hominem liberum & ancillam, legitimam contrahi matrimonium. Pro cuius textus expositione dicendum est: Sanctum Leonem in eo textu afferre discrimen, quod versatur inter uxorem justè, & legitime ductam; & inter uxorem non legitime acceptam, quæ solet appellari concubina, quæ parum distat ab uxore, ut probavi in can. 2. Concil. Niber. & tunc rectè ait sanctus Pontifex, uxorem eam tantum esse, quæ justè, & legitime inter ingenuos ducta est, ut jure civili Romanorum procedit, uxorem verò ductam à servo non haberi pro concubina, id est pro uxore injustè ducta, quia cum ea est verum matrimonium, licet non secundum juris solennitates celebratum: & ita in eo textu concubina non accipitur

8.

Exponitur

cap non

32.

2.

pitur pro muliere turpiter cogita, sed pro uxore sine juris solemnitate ducta, ut latè textum illum exponens docuit Basilius lib. 7. de matrim. cap. 54. & post eum Arias de Mesa lib. 3. variar. cap. 40. num. 11. Unde licet iuxta sacros canones inter servos, aut liberum hominem, & ancillam detur verum matrimonium, non tamen quoad jus civile est legitimum, & solenne, ita ut filii sint hæredes cum suitate, aut sint in potestate patris.

9. *Exponitur cap. unie. 33. 2. 3.*
 Secundò obstat textus in cap. unie. 33. q. 3. ubi statuit Pelagius, quod si nepos habet patrem servum, avum verò liberum, & de ejus nuptiis agatur, avus consentire debet, non verò pater, qui est servus, qui liberum arbitrium non habet. Quem textum ita expendo: Non habet liberum arbitrium servus in nuptiis filii: ergo nec in suis, & per consequens ex defectu liberi arbitrii matrimonium contrahere non potest. Pro cuius textus expositione sciendum est, jure canonico, sicut & jure civili, consensum patris desiderari in nuptiis filiorum, ut probavi in c. 1. de despons. impub. immò & avi, etiam si de nepotis, seu neptis nuptiis agatur, l. oratione 16. §. 1. ff. de ritu nupt. Faber in jurispr. tit. 9. princip. 3. illat. 2. unde cum in casu textus in d. cap. unie. pater in servitute esset, forsan quia captus erat ab hostibus, aut venditus ad pretium participandum, avus verò liber, & ingenuus, in cuius potestate nepos erat, illius consensus, non verò patris desideratur, quia filium in potestate non habeat, cum ille, qui in alterius potestate est, alium sub sua potestate habere non possit, ex regula, *Is qui in potestate, ff. de regul. jur.* & ita ex defectu potestatis non habet arbitrium in nuptiis filii, in matrimonio verò ab ipso contrahendo, cum tantum naturalis consensus desideretur, & servus illum per se præstare possit, ideo potest & matrimonium contrahere.

10. *Exponitur cap. illud. de presumpt.*
 Tertiò suprà traditæ assertioni obstat textus in cap. illud. de presumpt. in illis verbis: *Mulier vero instrumentum illud asserens vitiosum, ut servo dominus fraudaretur.* Ex quibus deducitur, servum matrimonium contrahendo privare dominum suum dominio. Ergo non rectè in præsentem asseritur, servum matrimonium celebrare posse, quia non idèò dominus privatur jure suo. Pro cuius difficultatis solutione dicendum est, dominum non privari dominio proprio, etsi ejus servus eo sciente, vel ignorante matrimonium contrahat; nec contrarium probari in d. cap. illud; nam prædicta verba non sunt Pontificis decidentis, sed mulieris, quæ illam exceptionem opponebat, ut matrimonium impugnaret, & sic non esse attendenda.

11. *Exponitur cap. 20. Concilii Wormer.*
 Quartò suprà traditæ assertioni obstat textus in can. 20. Concilii Wormer. cuius titulus est, *ut chartularius, qui cum ancilla fornicatur, eam libertate donatam uxorem habere cogatur.* Ex quibus verbis deducitur, quod ad hoc ut matrimonium contrahatur eum ancilla, desideratur ut prius manumittatur: ergo non rectè in præsentem asseritur, inter servos & liberum hominem, & ancillam, matrimonium celebrari posse. Cui difficultati ut satisfaciamus, sciendum est, chartularium ibi accipi pro servo in Ecclesia manumisso instrumentum libertatis in charta à domino accipiente, juxta formam illustratam à Nicolao le Maistre lib. 3. de bonis Eccles. cap. 8. & chartularius dicitur à charta, lib. 6. capitul.

cap. 208. ut denarius, qui jactato denario manumittebatur: notavit Sirmundus ad ipsum canonem. Unde sensus ipsius canonis est, quod si homo liber cum ancilla fuerit fornicatus, eam manumissam in uxorem accipere cogatur. Nec negarunt Patres etiam cum ea, dum ancilla erat, matrimonium subsistere posse, sed ut cogereetur homo liber eam ducere, desiderarunt PP. ut prius manumitteretur, ne eo prætextu à nuptiis retraheretur, quòd ipse liber esset, illa verò ancilla maneret; non tamen quia putarent PP. eam adhuc non manumissam, matrimonium non subsistere.

12. *Exponitur Concil. Tol. 9. in illis verbis: Excessibus libertorum Ecclesia plerumque parocinandi gratia videmus Ecclesiam convexari, & bicipiti coacti sumus radio condolare: uno dum per superbiam reluctantis auctor contemnitur: altero dum libertas superbientis in conditionem relabi cogitur servitutis patrum, adeo ut cum jam præteritis regulis multa super hoc diversa constitutionis emanaverint sanctiones, tamen quoddam ad plenitudinem rei aptum conspeximus adhuc innectere complementum. Igitur sicut legum reverenda sanctio censuit, ita servare totius generis nobilitas debet, ut in nullo aliena commistio maculet, quod per totum generis itas propria decoravit. Unde cunctis Ecclesiarum libertis, tam viris, quam feminis, eorumque propagini interdicitur iudicio generali, ne deinceps causa conjunctionis quibuslibet copulentur personis ingenuis. Quod si hoc factum quandoque patuerit, permissione tali genita proles nunquam merebitur jus indebitæ dignitatis, nec Ecclesia unquam carebit obsequiis, cuius beneficio donum meruisse noscitur libertatis. Ex quibus constat, non solum servis, verum & libertis prohibitum esse ingenuas mulieres in uxores accipere: ergo non rectè in præsentem docetur, inter servos, & inter hominem liberum, & ancillam, matrimonium subsistere posse. Pro cuius difficultatis solutione dicendum est, in eo canone prohiberi matrimonium inter libertum Ecclesiæ, & ingenuam; non quia illud invalidum, seu illicitum sit, sed ne proles ex tali matrimonio suscepta intendens ingenuæ matris conditionem sequi, eximatur ab obsequiis, & operibus Ecclesiæ præstandis ab ejus libertis, ut constat ex canone sequenti, in illis verbis: *Si contingat quemcumque de libertis Ecclesiæ, eorumque prosapia contra primævas, modernasque Patrum regulas, quibuslibet personis ingenuis copulari, tam illis, quam eorum stirpi non licebit ab Ecclesiæ parocinio evagari, sed ad debita obsequia reverti cogendi sunt.* Item quia ex legibus Gothorum compilatis lib. 3. tit. 2. inter ingenuam & libertinum illicitum erat matrimonium propter commixtionem Gothorum cum libertinis; & idèò in dicto canone 13. impugnatur matrimonium inter libertum Ecclesiæ & ingenuam.*

13. *Exponitur Zachar. epist. 5.*
 Ex suprà traditis lucem accipit Zacharias Pontifex epistol. 5. in illis verbis: *De censu ex petendo, eo quod impetrare à Francis ad reddendum Ecclesiis vel monasteriis non potuistis aliud, quam ut vertente anno ab unoquoque conjugio servorum XII. denari reddantur, & hoc gratias Deo, quia potuistis impetrare, & dum Dominus donaverit quietem, augetur & luminaria Sanctorum pro eo, quod nunc tribulatio accidit Sarracenorum, Saxonum, vel Gisonum, sicut tu ipse innotuisti.* Ex quibus verbis constat, ritè & legitime servos matrimonium contrahere; siquidem pro eorum conjun-

conjunctione, & benedictione census duodecim solidorum assignatus fuit; olim enim pro administratione sacramenti matrimonii aliquid Parochis, & Episcopis pendebatur, ut constat ex Gregorio Magno *lib. 4. epist. 44.* ibi: *Pervenit ad nos, quod de nuptiis rusticorum immoderata commoda percipiuntur, de quibus precipimus, ut omne commodum nuptiarum unius solidi summam nullatenus excedat: si qui sunt pauperes, etiam minus dare debeant: si qui autem divites, prefati solidi summam nullatenus transgrediantur.* Apud Græcos etiam certum constitutum fuit stipendium Episcopis pro nuptiis earum, quæ intra fines dioceseos nupterunt, de quo Alexius Comnenus apud Leonclavium *lib. 2. juris Orient.* ita sanxit: *Præterea secundum sanctionem Imperatoris Monomachi, felicitis recordationis, Majestas nostræ statuit, ut cum aliqui subiecti territorio cuiuscumque regionis Episcoporum, conjugii ritum legitimis uxoribus junguntur, accipiat Episcopus à sponso quidem genero nummum aureum unum, à sponsa vero linteam ulnarum duodecim, quemadmodum & ab antiquo sancitum est.* Probat lemaistre *de juribus Episcop.* *lib. 2. cap. 5.* Unde juxta illum veterem morem Zacharias Pontifex permittit Bonifacio Moguntino Episcopo *in d. epist. 4.* ut duodecim denarios annui census exigat pro unoquoque conjugio servorum.

14.
Exponitur
l. si serva.
39. ff. de
jure dot.

Ex supra traditis, videlicet attento jure naturali, servos conjugii capaces esse, non verò inspecto jure civili, lucem accipit textus *in l. si serva 39. ff. de jure dot.* ubi docetur, ancillam cum servo copulatam fuisse, & conniventibus oculis domini ancillam servo dotem dedisse; & cum postea ambo manumissi essent, in eadem conjunctione perseverarunt. Quæsitum fuit, utrum res ita data in dotem conversæ crederentur? Et respondet Ulpianus, conversas videri. Cujus responsi ratio provenit ex supra traditis; nam cum jure naturali attento matrimonium inter servos consisteret, & ambo postea fuissent manumissi, & per consequens capaces conjugii ex jure civili, etiam non sequitis aliis nuptiarum solemnitatibus dos ritè consistit, ut docuit D. Josephus de Retes *lib. 8. opusc. cap. 12. num. 15.* Sed tunc obstat textus *in l. Proculus 67. ff. eod. tit. de jure dot.* ubi ait Consultus, quod si ancilla libero homini nupsit, & pecuniam in dotem dedit, posse dominum ancillæ eam vindicare, nisi fortè à marito ufucapta est, quæ exceptio graves continet difficultates. Prima, nam si matrimonium non valuit, utpote celebratum inter ancillam & servum, quomodo dotis nomine potuit procedere ufucapio, contra textum *in l. 1. §. ult. ff. pro dote.* Secunda, nam si ancilla sciens se ancillam esse, pecuniam domini cum mala fide in dotem dedit, furtum commisit, & per consequens tanquam furtiva ex lege Artimia ufucapi non poterat. Agnovit utramque difficultatem D. Josephus de Retes *ad l. Artiniam, num. 16.* Primæ difficultati satisfacit asserendo, in eo casu posse maritum dotem ufucapere, non tam ex titulo pro dote, quam ex titulo pro suo, ut inquit ibi Proculus, & explicat Cujac. *tractat 7. ad Afric. in leg. quod vulgo II. ff. pro emptore;* habuit enim maritus iustissimam causam erroris, non à se ortam, sed ex alterius facto, aut traditione; quia potuit sine culpa decipi: si autem eo casu matrimonium manumissa an-

cilla sequeretur, ufucapio ex titulo pro dote procederet, juxta proximè tradita. Secundæ difficultati respondendum est negando, in ea specie furtum ancillam commisisse; siquidem supponimus, non clam, & furtivè, sed palam pecuniam domini in dotem dedisse; ita tamen, ut domino maneret potestas eam vindicandi: & ita licet mariti à principio facta non fuisset, quia dos sine matrimonio non est, *l. qui se debere 7. ff. de condiçt. causa dat. l. 3. l. stipulationem 21. ff. de jure dot.* tamen procedente ufucapione mariti fieri potuit; quo casu procedit sententia Proculi: docuerunt Brisson. *de jure connub. post principium, Cujacius in l. 1. ff. pro dote, D. Josephus Retes ad legem Artiniam, n. 16.* Ex eadem doctrina exponendus est Marcellus *in l. si mulier 59. §. final. ff. de jure dotium,* ubi cum Titius decem dotis nomine dedisset ancillæ, quam putabas esse liberam, quia nuptiæ stare non poterant, decem repetit conditione ob rem dati; quia eo casu dos dari nequit, cum matrimonium lequi non posset; rectè tamen in fine textus pro ipsa, legit ipsum, Cujac. *lib. 13. obs. cap. ult. quem sequuntur Gothofredus ibi, Meril. ubi supra, ex Cujac. lib. 3. c. 7.*

Sed adhuc suprâ traditæ asserzioni obstat textus *in c. ancillam 32. q. 2.* in illis verbis: *Ancillam à thoro abjicere, & uxorem certe ingenuitatis accipere, non duplicatio conjugii, sed profectus est honestatis.* Ex quibus expressè deducitur, matrimonium cum ancilla celebratum invalidum fuisse, cum asserat Leo Papa in eo textu, sequuto alio matrimonio cum scemina ingenua, non duplicari conjugium. Cui difficultati respondendum est, in eo textu ancillam non fuisse in uxorem ductam, sed potius luxuriosè ad actus inhonestos domi retentam; concubinam videlicet, non conjugem extitisse. Et sic rectè ait Leo, eam abjiciendo à thoro, & ingenuam in uxorem ducendo, non duplicari conjugium, immò potius virum honestatem profiteri, matrimonio ita celebrato. Non me latet, Stephanum Papam secundum in responsis, quæ cum per Franciam proficisceretur, in villa Carisiaco dedit ad varia consulta, quæ extant *tom. 17. Conciliorum Regiæ editionis,* aliter accepisse locum illum, videlicet pro ancilla ducta, *in cap. 1. & consequenter c. 3.* ita respondit: *Si quis in aliena patria ancillam duxerit in consortium, postea in propriam reversus, ingenuam acceperit, & iterum contigerit, ut ad ipsam in qua antea fuerat, patriam revertatur, & illa ancilla, quam prius habuit, alii viro sociata fuerit, hinc talis potest aliam accipere, tamen non illa vivente ingenua, quam in patria propria habuit.* Nam simile responsum Stephanus dedit non definiendo ut Pontifex, sed consultus ut privatus Doctor; & sequutus fuit sententiam eorum, qui asserbant, servum tantum ancillam ducere posse, & retinere; non verò hominem ingenuum, ut plures existimabant, ut constat *ex can. 125. in excerptis Egberti Archiepiscopi Evorat. tom. 17. Conciliorum,* ibi: *Si servum, & ancillam domini amborum in matrimonio conjuxerit, postea liberato servo, vel ancillâ, si non potest redimi qui in servitio est, licet (sicut quibusdam placet) ingenuo conjungere: sed tamen juxta sententiam Domini meebus probatur; qui vero taliter egit, id est, ut propter primam uxorem servitium humanum dimittat, liberamque postea ducat uxorem, tres annos peniteat, unum in pane & aqua,*

15.
Exponitur
cap. ancil-
lam. 32.
22.

aqua, & quamdiu vixerit, semper aliquid pœniteat: mittere eam, si ante cum consensu amborum conjuncti sint: si vero dimiserit eam, & aliam ducit similiter quoque & mulier pœniteat, si aliter fecerit. Si quis liber ancillam, aut suam, aut alterius uxorem, sive ancillam, sive liberam, ut supra in matrimonio acceperit, non habet licentiam di- scriptum est, pœniteat.

TITULUS X.

De natis ex libero ventre.

CAPUT I.

(a) Gregorius Anthemio Subdiacono.

Non solum frequentibus præceptionibus, sed etiam præsentem te sapius monuisse me memini, ut illic vice nostra non tantum pro utilitatibus ecclesiasticis, quantum pro sublevandis (b) pauperum necessitatibus fungeris, & eos magis cujuslibet oppressionibus vindicares. Præsentium ergo lator Gaudiofus insinuavit nobis ab (c) actoribus sanctæ Romanæ, cui Deo auctore præsidemus, Ecclesiæ, sibi violentiam irrogari, asserens, quod filios suos viri prædictæ Ecclesiæ velint vindicare. Oblatis etenim ab eo documentis agnovimus, Siricam uxorem præsentium portitoris ab Ecia, quondam gloriosæ memoria Morenæ cuidam foeminae titulo donationis fuisse largitam, & ab eadem Morena per (d) epistolam manumissam: & ided indecens esse credimus, ut progeniti ex libera muliere filii ad servitium retrahantur. Propterea experientia tuæ præsentis auctoritate præcipimus, ut his ipsis documentis, sicut & nos didicimus, exuto à curis animo diligenter intendat, quatenus si documenta nulla sunt ab Ecclesiæ parte, quæ documentis hujus hominis debeant obviare, ab ejus se molestia sine aliqua retractione suspendat. Durum enim est, ut si alii pro mercede sua libertates tribuunt, ab Ecclesiâ, quam tueri has oportuerat, revocentur. Iterum ergo atque iterum experientiam tuam necessariò submonemus, ut illic, si quæ inter pauperes, & Romanam Ecclesiâ sanctam quaestiones vertuntur, omni mentis integritate discutiat, sicque patrimoniales utilitates peragat, ut à benignitate justitia non recedat.

NOTÆ.

(a) Gregorius.] Ita etiam legitur in prima collectione, sub hoc tit. cap. unic. & apud Ivonem Carnot. part. 16. cap. 73. & reperitur textus hic inter epistolas ipsius Sancti, lib. 1. in dict. 9. epistol. 53. ex quo registro integram hujus textus transcribo, & præsentem inscriptionem exposui in cap. 2. de constit.

(b) Pauperum necessitatibus.] Quod proprium erat officium defensoris, ut probavi in capite.

(c) Actoribus.] De quorum officio egi in cap. 1.

(d) Per epistolam.] Variæ fuerunt apud Romanos manumissionum formæ, quas post Institutos in §. multis, Instit. de libert. referunt Cuelar. integro trat. de manumiss. Brissonius lib. 1. select. cap. 11. Aldus Mancinus lib. 1. epistol. epist. ad Franciscum Alciatum, Marcel. Donatus in dilucid. ad Suetonium in Augusto, cap. 40. Avendanno de met. lib. 2. cap. 34. nos in c. 1. de serv. non ordin. & non ex omnibus æquè perfecta libertas sequebatur, nam tantum manumissi vindicta, aut testamento cives Romani efficiebantur, & justam libertatem assequi dicebantur, l. generaliter 29. ff. qui & à quibus, l. 1. ff. si quis testamento, l. 11. ff. ut

in possessionem legat. l. 16. in fine, ff. ad Trebel. l. cum quasi 30. §. ultimo, ff. de fideicommiss. liberi. l. 2. eod. tit. Paulus lib. 4. sentent. tit. 12. §. multis, Connanus lib. 2. comment. cap. 6. Brissonius & Calvinus verbo falsa libertas: & manumissus uno ex tribus modis, respectu Latinorum & dedititorum liber dicebatur, Cicero lib. 1. in Topicis, ibi: Qui nec vindicta, nec testamento, nec censu manumissus est, liber non est. Manumissio autem vindicta nomen accepit, ut alii dicunt, à Venditio Vitellorum servo, qui civitatem prodicione liberavit erepturam, qui adversus Romanos conjunctionem patefecit, & publicè à Romanis manumissus est; in præmium scilicet (ut ait Livius lib. 2.) libertas, & civitas data est, & ille primus dicitur vindicta liberatus: qua de re est elegans textus in l. 2. §. initium, ff. de origin. juris: & inde illud Claudiani in 4. de consularu Honorii: Deductum vindicæ mor em lex celebrat. Cujac. tit. C. de vindict. manumis. Connanus lib. 2. comm. cap. 6. Gothofred. in notis ad Ulpian. tit. de libertis. §. vindicta; quod aded ab Interpretibus tritum est, ut necesse non sit plura alia cumulare. Alii ex eo dictam manumissionem vindicta asserunt, quòd licitor virgulam servo manumittendo im-
impo-

Manumif-
sionum
modi.